

**Azadlıqdan məhrum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayanların müdafiəsinə
dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təlimatları**

Baş Assambleya,

İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannaməni, Mülki və siyasi hüquqlar Beynəlxalq Paktı, İşgəncələrə və digər qəddar, qeyri-insani və ya alçaldan rəftar və cəza növlərinə qarşı Konvensiyanı, Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyanı, habelə gənc insanların hüquqlarının müdafiəsinə və rifahına dair digər beynəlxalq sənədləri *nəzərə alaraq,* habelə Cinayətkarlığın qarşısının alınması və hüquq pozucuları ilə rəftara dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Birinci Konqressi tərəfindən qəbul olunmuş Məhbuslarla rəftarın Minimal Standart Qaydalarını *nəzərə alaraq,* həmçinin Baş Assambleyanın 9 dekabr 1988-ci il tarixli 43/173 sayılı qətnaməsi ilə bəyənən və həmin qətnamənin əlavəsində yer alan İstənilən formada tutulmağa və ya həbsə məruz qalan bütün şəxslərin müdafiəsinə dair Prinsiplər Toplusunu *nəzərə alaraq,*

Yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Minimal Standart Qaydalarına (Pekin Qaydaları) *istinad edərək,*

eləcə də Cinayətkarlığın qarşısının alınması və hüquq pozucuları ilə rəftara dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Yeddinci Konqressinin 21 sayılı qətnaməsinə (həmin qətnamədə Konqress azadlıqdan məhrum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayanların müdafiəsinə dair qaydaların hazırlanmasına çağırışdır) *istinad edərək,*

21 may 1986-cı il tarixli 1986/10 sayılı qətnamənin II bölməsində İqtisadi və Sosial Şuranın Baş katibdən Cinayətkarlığın qarşısının alınması və onunla mübarizə üzrə Komitənin onuncu sessiyasında həmin Komitəyə qaydaların hazırlanması işində əldə edilən irəliləyiş barədə məruzə təqdim etməsinə xahiş etdiyini, habelə Cinayətkarlığın qarşısının alınması və hüquq pozucuları ilə rəftara dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Səkkizinci Konqressindən təklif olunan qaydaları qəbul etmək məqsədilə onları nəzərdən keçirməsinə xahiş etdiyini *xatırladaraq,*

bütün dünyada yetkinlik yaşına çatmayanların azadlıqdan məhrum edildiyi şərait və hallardan *narahatlıq keçirərək,* azadlıqdan məhrum edilmə nəticəsində yetkinlik yaşına çatmayanların sui-istifadələrə, təzyiqlərə və hüquqlarının pozulmasına qarşı olduqca əlverişsiz vəziyyətdə olduqlarını *dərk edərək,*

bir çox sistemlərdə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin müxtəlif mərhələlərində yetkin şəxslərlə yetkinlik yaşına çatmayanlar arasında fərq qoyulmamasından və bu səbəbdən yetkinlik yaşına çatmayanların həbsxanalarda və islah müəssisələrində yetkin şəxslərlə birlikdə saxlanması *narahatlıq keçirərək,*

1. *təsdiq edir ki,* yetkinlik yaşına çatmayanların islah müəssisəsinə yerləşdirilməsi həmişə son tədbir qismində və minimal zəruri müddət ərzində tətbiq edilməlidir;
2. *etiraf edir ki,* azadlıqdan məhrum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayanların olduqca əlverişsiz vəziyyətdə olmaları ucbatından xüsusi diqqətə və müdafiəyə ehtiyacları var və azadlıqdan məhrum edilmə dövründə və həmin dövrdən sonra onların hüquqları və rifahı təmin edilməlidir;
3. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı qaydalarının layihəsinin hazırlanmasında Katibliyin dəyərli işini və Katibliklə ekspertlər, fəaliyyətdə olan hüquqşünaslar, hökumətlərarası təşkilatlar və qeyri-hökumət təşkilatları, xüsusən «Beynəlxalq Amnistiya» Təşkilatı, Uşaqların müdafiəsi uğrunda Beynəlxalq Hərəkət və «Radda Barnen İnterneşnl» Təşkilatı (İsveçin uşaqlara yardım federasiyası), habelə uşaq hüquqlarına və yetkinlik yaşına çatmayanların ədalət mühakiməsinə aid məsələlərə məşğul olan elmi müəssisələr arasında yaranmış əməkdaşlığı *məmnunluqla qeyd edir;*
4. bu qətnamənin əlavəsində yer alan Azadlıqdan məhrum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayanların müdafiəsinə dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaydalarını *qəbul edir;*
5. Qaydaların səmərəli həyata keçirilməsi üçün Cinayətkarlığın qarşısının alınması və onunla mübarizə üzrə Komitəni Birləşmiş Millətlər Təşkilatının cinayətkarlığın qarşısının alınması və hüquq pozucuları ilə rəftar üzrə institutlarının köməyi ilə tədbirlər hazırlamağa *çağırır;*
6. üzv dövlətlərə *təklif edir ki,* zəruri hallarda öz milli qanunvericiliklərini, siyasət və praktikalarını, xüsusən yetkinlik yaşına çatmayanların ədalət mühakiməsi məsələləri ilə məşğul olan işçilərin bütün kateqoriyalarının hazırlanması sahəsinə aid olanları Qaydaların ruhuna uyğunlaşdırsınlar və müvafiq hakimiyət orqanlarının və bütövlükdə əhalinin diqqətinə çatdırsınlar;
7. habelə üzv dövlətlərə *təklif edir ki,* qanunvericilik, siyasət və praktikalarında Qaydaların tətbiqini təmin etmək üzrə səyləri barədə Baş katibə məlumat versinlər və onların həyata keçirilməsinin nəticələri barədə Cinayətkarlığın qarşısının alınması və onunla mübarizə üzrə Komitəyə müntəzəm məruzələr təqdim etsinlər;
8. Baş katibdən *xahiş edir və* üzv dövlətlərə *təklif edir ki,* Birləşmiş Millətlər Təşkilatının bütün rəsmi dillərində Qaydaların mətninin mümkün qədər geniş yayılmasını təmin etsinlər;
9. Baş katibdən *xahiş edir ki,* dəfələrlə və ciddi hüquq pozuntuları törədən gənc hüquq pozucularının müxtəlif kateqoriyaları ilə rəftara dair müqayisəli araşdırmalar aparsın, zəruri əməkdaşlığa nail olsun və strategiyalar hazırlasın və Cinayətkarlığın qarşısının alınması və hüquq pozucuları ilə rəftara dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Doqquzuncu Konqressinə təqdim edilmək üçün bu sahədəki siyasəti əks etdirən məruzə hazırlasın;
10. habelə Baş katibdən *xahiş edir və* üzv dövlətləri *təkliflə dəvət edir ki,* Qaydaların uğurla tətbiq edilməsinə və həyata keçirilməsinə təmin etmək üçün zəruri olan resursları, xüsusən yetkinlik yaşına çatmayanların ədalət mühakiməsi məsələləri ilə məşğul olan işçilərin bütün kateqoriyalarının yığılması və hazırlanması, habelə həmin işçilərin mübadiləsi sahəsinə aid resursları təmin etsinlər;

10. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı sisteminin bütün müvafiq orqanlarını, xüsusən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Uşaq Fondunu, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının cinayətkarlığın qarşısının alınması və hüquq pozucuları ilə rəftar üzrə regional kommissiyalarını, ixtisaslaşmış idarələrini, institutlarını və marağı olan bütün hökumətlərarası və qeyri-hökumət təşkilatlarını Qaydaların tətbiqinə yardım üzrə uzlaşdırılmış və fasiləsiz fəaliyyəti təşkil etmək üçün Baş Katiblə əməkdaşlıq etməyə və müvafiq sahələrdə xüsusi səlahiyyətləri çərçivəsində zəruri tədbirlər görməyə *təkidlə dəvət edir*;
11. İnsan hüquqları Komissiyasının Ayrı-seçkiliyin qarşısının alınması və azlıqların müdafiəsi üzrə Alt Komissiyasına *təklif edir ki*, bu yeni beynəlxalq sənədin müddəalarının tətbiqinə yardım etmək məqsədilə onu nəzərdən keçirsin;
12. Doqquzuncu Konqressdən *xahiş edir ki*, yetkinlik yaşına çatmayanların ədalət mühakiməsinə dair gündəliyin ayrıca bəndi çərçivəsində Qaydaların və bu qətnamədə yer alan tövsiyələrin tətbiqinə və həyata keçirilməsinə yardım məsələsində əldə olunmuş irəliləyişi nəzərdən keçirsin.

*68-ci plenar iclas,
14 dekabr 1990-cı il*

Əlavə

Azadlıqdan məhrum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayanların müdafiəsinə dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qaydaları

I. Əsas məqsədlər

1. Yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsi sistemi onların hüquqlarını və təhlükəsizliyini müdafiə etməli və onların yaxşı fiziki və əqli vəziyyətinə yardımçı olmalıdır. Həbsxayana salınma yalnız son tədbir qismində tətbiq edilməlidir.
2. Yetkinlik yaşına çatmayanlar yalnız bu Qaydalarda və Yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Minimal Standart Qaydalarında (Pekin Qaydaları) müəyyən edilmiş prinsiplərə və prosedurlara uyğun olaraq azadlıqdan məhrum edilməlidirlər. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin azadlıqdan məhrum edilməsi son təsir tədbiri qismində və minimal zəruri müddət ərzində tətbiq edilməlidir. O, hüquq pozuntularının ən təhlükəli növlərinə görə məhkum edilmədən sonra məhkəmənin hökmünün yerinə yetirilməsi üçün müstəsna hallarla məhdudlaşmalı və bu zaman müvafiq şərait və hallar lazımı qaydada nəzərə alınmalıdır. Cəzanın müddəti məhkəmə orqanları tərəfindən müəyyən edilməli, vaxtından əvvəl azad olunma imkanı istisna edilməməlidir.
3. Qaydaların məqsədi istənilən formada azadlıqdan məhrum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayanların müdafiəsi üçün insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara uyğun olaraq Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən qəbul olunmuş minimal standartları bərqərar etməkdən və həbsə alınmanın bütün növ əlverişsiz nəticələri ilə mübarizə aparmaqdan və həmin şəxslərin cəmiyyətin həyatına cəlb olunmasına kömək etməkdən ibarətdir.
4. Bu Qaydalar qərəzsiz şəkildə, irq, dərinin rəngi, cins, yaş, dil, din, milliyət, siyasi və ya digər əqidələr, mədəni baxışlar və ya mədəni fəaliyyət, əmlak, zümrə və ya ailə vəziyyəti, etnik və ya sosial mənşə, əmək qabiliyyətinin olmaması əlamətinə görə hər hansı ayrı-seçkiliyə yol verilmədən tətbiq edilməlidir. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin dini və mədəni baxışlarına və fəaliyyətinə və mənəvi prinsiplərinə hörməti təmin etmək zəruridir.
5. Bu Qaydaların təyinatı yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün islah müəssisələrinin idarə olunması ilə məşğul olan mütəxəssislər üçün məlumat xarakterli rahat normalar rolunu oynamaqdan və onlar üçün köməyi və rəhbər müddəaları təmin etməkdən ibarətdir.
6. Yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün islah müəssisələrinin personalının Bu Qaydalarla öz milli dillərində sərbəst surətdə tanış olmasını təmin etmək lazımdır. İslah müəssisəsinin personalının danışdığı dili sərbəst bilməyən yetkinlik yaşına çatmayanların, zəruri hallarda, xüsusən tibbi müayinələr və intizam pozuntularının araşdırılması zamanı tərcüməçinin pulsuz xidmətlərindən istifadə etmək hüququna malik olmasını təmin etmək lazımdır.
7. Dövlətlər müvafiq hallarda bu Qaydaları öz qanunvericiliklərinə daxil etməli və ya qanunvericiliklərinə müvafiq düzəlişlər etməli və onların pozulmasına qarşı səmərəli müdafiə vasitələrini, o cümlədən yetkinlik yaşına çatmayan şəxsə xəsarət yetirildiyi hallarda kompensasiya ödənilməsi təmin etməlidirlər. Eləcə də dövlətlər bu Qaydaların tətbiqinə nəzarət etməlidirlər.
8. Səlahiyyətli dövlət orqanları daim təmin etməyə çalışmalıdırlar ki, ictimaiyyət islah müəssisələrinə salınmış yetkinlik yaşına çatmayanların qayğısına qalmağın və onların cəmiyyətə qayıdış üçün hazırlanmasının böyük əhəmiyyət daşıyan sosial fəaliyyət olduğunu başa düşsün və bu məqsədlə yetkinlik yaşına çatmayanlarla yerli icma sakinlərin sərbəst əlaqələrinin həvəsləndirilməsinə doğru fəal addımlar atılmalıdır.
9. Bu Qaydalarda heç nə yetkinlik yaşına çatmayanların, uşaqların və bütün gənc insanların hüquqlarının müdafiəsinə və onlara qayğı göstərilməsinə kömək edən, insan hüquqları sahəsində beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən tanınan Birləşmiş Millətlər Təşkilatı sənədlərinin və normalarının tətbiqinə mane olan müddəa kimi şərh edilməməlidir.
10. II-V bölmələrdəki hər hansı qaydaların praktiki tətbiqi zamanı bu bölmədəki qaydalarla ziddiyyət yaranarsa, bu bölmədə ifadə edilən qaydalara riayət edilməsi tələbi üstün tutulur.

II. Qaydaların təsir dairəsi və tətbiqi

11. Bu Qaydaların məqsədləri üçün aşağıdakı anlayışlardan istifadə edilir:
 - a) yaşı 18-ə qədər olan istənilən şəxs yetkinlik yaşına çatmayan şəxsdir. Uşağın azadlıqdan məhrum edilməsinə yol verməyən yaş həddi qanunla müəyyən olunur;
 - b) azadlıqdan məhrum edilmə dedikdə istənilən məhkəmə, inzibati və ya digər dövlət orqanının qərarı əsasında hər hansı şəxsin istənilən formada tutulması və ya həbsxanaya salınması, yaxud onun öz istəyi ilə tərک etməsinə icazə verilməyən dövlət və ya özəl islah müəssisəsinə yerləşdirilməsi başa düşülür.
12. Azadlıqdan məhrum edilmə yetkinlik yaşına çatmayanların insan hüquqlarına riayət edilməsini təmin edən şəraitdə və hallarda həyata keçirilməlidir. İslah müəssisələrində saxlanılan yetkinlik yaşına çatmayanların maraqları naminə elə səmərəli tədbir və proqramların həyata keçirilməsini təmin etmək lazımdır ki, həmin tədbir və proqramlar onların sağlamlığını və özünə hörmət hissini qorumağa, onlarda məsuliyyət hissini tərbiyə etməyə və cəmiyyətin üzvləri qismində imkanlarını inkişaf etdirməkdə onlara kömək edən baxışların və vərdişlərin formalaşmasını həvəsləndirməyə xidmət etsin.
13. Azadlıqdan məhrum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayanların dövlətdaxili və ya beynəlxalq hüquq əsasında malik olduqları və həyata keçirilməsi azadlıqdan məhrum edilmə tədbirinə zidd olmayan mulki, iqtisadi, siyasi, sosial və ya mədəni hüquqlarını həyata keçirmələrini onların statusu ucbatından rədd etmək olmaz.

14 Yetkinlik yaşına çatmayanların fərdi hüquqlarının müdafiəsi, tutulma tədbirlərinin qanuniliyinə xüsusi diqqət yetirilməklə, səlahiyyətli məhkəmə hakimiyyəti tərəfindən təmin edilməlidir, cəmiyyətin sosial həyatına cəlb olunma məqsədləri isə lazımı qaydada yaradılan, yetkinlik yaşına çatmayanlara baş çəkmək səlahiyyətinə malik olan və islah müəssisəsi müdiriyyətinin tərkibinə daxil olmayan orqan tərəfindən beynəlxalq normalar, dövlətdaxili qanunlar və qərarlar əsasında həyata keçirilən müntəzəm təftişlər və digər nəzarət vasitələri yolu ilə təmin olunmalıdır.

15. Bu Qaydalar azadlıqdan məhrum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayanların saxlanıldığı islah müəssisələrinin bütün növlərinə və formalarına tətbiq edilir. Bu Qaydaların I, II, IV və V bölmələri yetkinlik yaşına çatmayanların saxlanıldığı bütün həbsxanalara və islah müəssisələrinə tətbiq edilir, III bölmə isə yalnız həbsə alınan və ya məhkəmə araşdırmasını gözləyən yetkinlik yaşına çatmayanlara tətbiq edilir.

16. Bu Qaydalar hər bir iştirakçı dövlətin iqtisadi, sosial və mədəni şəraitinin kontekstində tətbiq edilir.

III. Həbsə alınan və ya məhkəmə araşdırmasını gözləyən yetkinlik yaşına çatmayanlar

17. Həbsə alınan və ya məhkəmə araşdırmasını gözləyən (işlərinə hələ baxılmayan) yetkinlik yaşına çatmayanlar təqsirsiz sayılırlar və onlarla müvafiq qaydada rəftar edilməlidir. Məhkəməyə qədər həbsdə saxlanma tədbirinə mümkün qədər yol verməməyə çalışmaq və yalnız müstəsna hallarda bu tədbirə əl atmaq lazımdır. Bununla bağlı alternativ tədbirlərin tətbiqinə hər vəchlə çalışmaq lazımdır. Qabaqlayıcı həbs tədbiri kimi tədbirin həyata keçirildiyi hallarda yetkinlik yaşına çatmayanların işləri üzrə məhkəmələr və istintaq orqanları həbsdə saxlanma müddətinin mümkün qədər az olması üçün işə mümkün qədər tez baxılmasına birinci dərəcəli diqqət yetirməlidirlər. İşlərinə hələ məhkəmədə baxılmayan yetkinlik yaşına çatmayanlar artıq məhkum olunmuş yetkinlik yaşına çatmayanlardan ayrılıqda saxlanmalıdırlar.

18. İşlərinə hələ məhkəmədə baxılmayan yetkinlik yaşına çatmayanların həbsdə saxlanma şəraiti aşağıda qeyd edilən normalara, habelə təqsirsizlik prezumpsiyası, həbsdə saxlanma müddəti, yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin hüquqi statusu və işin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, zəruri və məqsədəuyğun olan digər konkret müddəalara uyğun olmalıdır. Həmin normalara aşağıdakılar aiddir (lakin həmin normalar bu siyahı ilə məhdudlaşmır):

a) yetkinlik yaşına çatmayanlar hüquqi məsləhət almaq hüququna və pulsuz hüquqi yardımın təqdim edilməsi mümkün olan hallarda belə yardım barədə xahişlə müraciət etmək imkanına, habelə vəkillə müntəzəm ünsiyyətdə olmaq imkanına malik olmalıdırlar. Belə ünsiyyət zamanı şəxsi həyata müdaxilə edilməməsi və konfidensiallıq təmin olunmalıdır;

b) mümkün olan hallarda yetkinlik yaşına çatmayanlara haqqı ödənilən əməklə məşğul olmaq, yaxud təhsillərini və ya peşə hazırlıqlarını davam etdirmək imkanı yaradılmalıdır, lakin bu, onlardan tələb edilməməlidir. Onların əməyi, təhsili və ya peşə hazırlığı həbsdə saxlanma müddətinin uzadılmasına gətirib çıxarmamalıdır;

c) əgər bu, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin maraqlarına zidd deyilsə, yetkinlik yaşına çatmayanların asudə vaxt və istirahət üçün nəzərdə tutulan predmetləri almalarına və özlərində saxlamalarına icazə verilməlidir.

IV. Yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün islah müəssisələrinin idarə olunması

A. Hesabatlar

19. Bütün hesabatlar, o cümlədən işin materialları, tibbi müayinələrin nəticələri və inzibati pozuntuların araşdırılmasının protokolları, habelə tərbiyənin formasına və məzmununa aid bütün digər sənədlər müntəzəm olaraq yeni məlumatların əlavə edildiyi və yalnız səlahiyyətli şəxslər üçün açıq olan konfidensial şəxsi işin içərisində saxlanmalı və həmin iş onun asan başa düşülməsini təmin edən şəkildə təsnifləşdirilməlidir. Yetkinlik yaşına çatmayan hər bir şəxs mümkün olan hallarda onun işində əks olunmuş istənilən fakta və ya rəyə etiraz etmək hüququna malik olmalıdır ki, qeyri-dəqiq, əsassız və ya haqsız qeydləri düzəltmək mümkün olsun. Bu hüququn həyata keçirilməsi üçün yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin və ya müvafiq müstəqil üçüncü tərəfin öz xahişi əsasında həmin materiallarla tanış olmasına imkan verən prosedurlar nəzərdə tutulur. Azad edildikdən sonra yetkinlik yaşına çatmayanların işi möhürlənir və müəyyən olunmuş qaydada məhv edilir.

20. Yetkinlik yaşına çatmayan heç bir şəxs məhkəmə, inzibati və ya digər dövlət hakimiyyəti orqanının hüquqi qüvvəyə malik qərarı olmadan islah müəssisəsinə qəbul olunmamalıdır. Belə qərar barədə məlumatlar dərhal reyestrə daxil edilməlidir. Yetkinlik yaşına çatmayan heç bir şəxs bu cür reyestrin olmadığı islah müəssisəsində saxlanılmamalıdır.

B. İslah müəssisəsinə yerləşdirilmə, qeydiyyat, yerdəyişmə və köçürülmə

21. Yetkinlik yaşına çatmayanları saxlanıldığı hər bir müəssisədə oraya qəbul olunmuş yetkinlik yaşına çatmayan hər bir şəxs barəsində aşağıdakı informasiyanı özündə ehtiva edən tam və dəqiq qeydlər aparılmalıdır:

a) yetkinlik yaşına çatmayanın şəxsiyyəti haqqında informasiya;

b) onun həbsxanaya salınması faktı, bunun səbəbləri və əsasları;

c) müəssisəyə yerləşdirilmənin, köçürülmənin və azad edilmənin günü və saati;

d) həbsə alınma zamanı onların himayəsində olan yetkinlik yaşına çatmayanın müəssisəyə yerləşdirilməsi, köçürülməsi və ya azad edilməsi barədə valideynlərin və ya qəyyumların xəbərdar edilməsinə dair məlumatlar;

e) fiziki və ya psixi sağlamlıqla bağlı məlum problemlər haqqında, o cümlədən narkotik vasitələrdən və spirtli içkilərdən sui-istifadə haqqında məlumatlar.

22. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin müəssisəyə yerləşdirilməsi, olduğu yer, köçürülməsi və azad edilməsi ilə bağlı informasiya dərhal həmin şəxsin valideynlərinə, qəyyumlarına və ya yaxın qohumuna təqdim edilməlidir.

23. Müəssisəyə qəbuldan sonra ən qısa müddətdə yetkinlik yaşına çatmayan hər bir şəxsin vəziyyəti və şəraiti barədə tam hesabatlar və müvafiq informasiya hazırlanmalı və müdiriyyətə təqdim edilməlidir.

24. İslah müəssisəsinə yerləşdirildikdən sonra yetkinlik yaşına çatmayan bütün şəxslər başa düşdükləri dildə həmin müəssisədəki davarnış qaydalarının nüsxəsini və hüquq və vəzifələrinin yazılı təsvirini, eləcə də şikayətləri almaq səlahiyyətinə malik olan orqanların, habelə hüquqi yardım göstərən dövlət və ya özəl müəssisələrin və ya təşkilatların ünvanlarını almalıdırlar. Savadsız olan və ya müvafiq dildə oxumağı bacarmayan yetkinlik yaşına çatmayanların diqqətinə həmin informasiya onun tam dərk olunmasını təmin edən formada çatdırılır.

25. Yetkinlik yaşına çatmayanların hamısına islah müəssisəsinin daxili qaydasını tənzimləyən normalar, göstərilən qulluğun məqsədləri və metodları, intizam tələbləri və prosedurları, informasiya alınmasının və şikayətlər verilməsinin icazə verilən digər üsulları, habelə islah müəssisəsində saxlandığı müddətdə öz hüquq və vəzifələrini tam başa düşmələrinə imkan verən bütün digər zəruri məsələlər izah olunur.

26. Yetkinlik yaşına çatmayanların başqa yerə daşınması müdiriyyətin hesabına, zəruri ventilyasiya və işıqlandırmanın təmin olunduğu nəqliyyat vasitələrində, onlara hər hansı formada çətinliklər törətməyən və ləyaqətlərini alçaltmayan şəraitdə həyata keçirilməlidir. Yetkinlik yaşına çatmayanlar bir müəssisədən digərinə özbaşına köçürülməməlidirlər.

C. Təsnifat və bölgü

27. Müəssisəyə daxil olandan sonra ən qısa müddətdə yetkinlik yaşına çatmayan hər bir şəxslə müsahibə aparılmalı və psixoloji və sosial hesabat hazırlanmalıdır, bu hesabatda həmin yetkinlik yaşına çatmayan şəxs üçün tələb olunan konkret qulluğun növünə və səviyyəsinə və konkret proqrama aidiyyəti olan istənilən amillər müəyyən edilir. Bu hesabat, müəssisəyə daxil olarkən yetkinlik yaşına çatmayan şəxsi müayinə etmiş tibbi işçisi tərəfindən hazırlanan məruzə ilə birlikdə, həmin yetkinlik yaşına çatmayan şəxs üçün həmin müəssisə daxilində ən münasib yerin, habelə konkret qulluq növünün və səviyyəsinin və konkret proqramın müəyyən edilməsi məqsədilə müəssisənin müdirinə göndərilir. Reabilitasiya xarakterli xüsusi tədbirlər tələb olunduqda və islah müəssisəsində saxlanma müddəti buna imkan verdikdə, müəssisənin ixtisaslı personalı yazılı şəkildə fərdi tədbirlər planı hazırlamalı, onların məqsədlərini, həmin məqsədlərə nail olmağa yönələn tədbirlərin gedişində nəzərə alınmalı olan müddətləri və vasitələri, mərhələləri və ləngimələri konkret olaraq göstərməlidir.

28. Yetkinlik yaşına çatmayanlar yalnız yaşlarına, fərdiyyətlərinə, cinslərinə və hüquq pozuntusunun növünə uyğun olaraq onların xüsusi ehtiyaclarını, statuslarını və xüsusi tələblərini, habelə psixi və fiziki vəziyyətini nəzərə alan və onları zərərli təsirlərdən və təhlükəli vəziyyət düşməkdən maksimum müdafiə edən şəraitdə saxlanmalıdırlar. Azadlıqdan məhrum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayanların müxtəlif kateqoriyalara bölünməsinin əsas meyarı ayrı-ayrı şəxslərin xüsusi tələbatlarına maksimum dərəcədə cavab verən və onların fiziki, psixi və mənəvi toxunulmazlığının və rifahının müdafiəsini təmin edən qulluq növünün təmin edilməsindən ibarət olmalıdır.

29. Bütün islah müəssisələrində yetkinlik yaşına çatmayanlar onların ailə üzvü olmayan yetkin şəxslərdən ayrılıqda saxlanmalıdırlar. Nəzarət olunan şəraitdə, yetkinlik yaşına çatmayanlar, ciddi surətdə seçilmiş yetkin şəxslərlə birlikdə, həmin yetkinlik yaşına çatmayanlara müsbət təsir göstərən xüsusi proqramda iştirak edə bilərlər.

30. Yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün açıq islah müəssisələri yaratmaq lazımdır. Açıq islah müəssisələri elə müəssisələrdir ki, orada təhlükəsizlik tədbirləri yoxdur və ya məhdudlaşdırılmışdır. Belə müəssisələrin hər birində saxlanılan şəxslərin sayı mümkün qədər az olmalıdır. Qapalı islah müəssisələrində saxlanılan yetkinlik yaşına çatmayanların sayı çox olmamalıdır ki, tərbiyədə fərdi yanamşanı tətbiq etmək mümkün olsun. Yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün islah müəssisələri mərkəzsizləşdirilməli və yetkinlik yaşına çatmayanlarla onların ailələri arasındakı əlaqələri asanlaşdıran ölçüdə olmalıdır. İcmanın sosial, iqtisadi və mədəni mühitinin tərkib hissəsi olan kiçik islah müəssisələri yaratmaq lazımdır.

D. Müəssisələrdə saxlanma və yerləşdirilmə şəraiti

31. Azadlıqdan məhrum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayanlar bütün sanitariya, gigiyena və insan ləyaqətinə hörmət tələblərinə cavab verən şəraitdən və xidmətlərdən istifadə etmək hüququna malikdirlər.

32. Yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün islah müəssisələri və onlardakı şərait orada saxlanılan yetkinlik yaşına çatmayanların yenidən tərbiyə olunması məqsədinə uyğun olmalı və yetkinlik yaşına çatmayanların təklikdə qalmaq tələbatına, emosional stimullarına, yaşlıları ilə ünsiyyətdə olmaq, idman və bədən tərbiyəsi məşğələlərində iştirak etmək və asudə vaxtı keçirmək imkanlarına lazımı diqqət yetirilməlidir. Yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün nəzərdə tutulan otaqların planlaşdırılması və tikintisi yanğın baş verməsi ehtimalını minimuma endirməli və otaqlardan təhlükəsiz çıxarılmanı təmin etməlidir. Yetkinlik yaşına çatmayanların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün yanğına qarşı səmərəli siqnalizasiya qurulur və yanğın baş verdikdə ediləcək hərəkətlərin məşqi keçirilir. İslah müəssisələri sağlamlıq üçün təhlükəli olan və ya digər risklərlə bağlı olan yerlər kimi tanınan rayonlarda yerləşməməlidir.

33. Bir qayda olaraq, yatmaq üçün yerlər, yerli standartlardan asılı olaraq, kiçik qruplar üçün bir neçə otaqdan və ya bir nəfər üçün ayrıca otaqdan ibarət olmalıdır. Yatmaq üçün nəzərdə tutulan vaxtda hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin müdafiəsini təmin etmək məqsədilə bütün yataq oraqlarının, o cümlədən fərdi otaqların və kiçik qruplar üçün otaqların hiss olunmayan müntəzəm müşahidəsi aparılır. Hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs yerli və ya milli normalara uyğun olaraq zəruri yataq ləvazimatları ilə təmin olunmalıdır, onlar təmiz şəkildə verilməli, lazımı qaydada saxlanmalı və təmizliklərini təmin etməyə imkan verən dərəcədə tez-tez dəyişdirilməlidir.

34. Sanitariya qovşaqları elə yerləşməli və müəyyən edilmiş normalara elə uyğun olmalıdır ki, hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs istənilən vaxt təklikdə, təmiz və layiqli şəraitdə təbii tələbatlarını təmin edə bilsin.

35. Şəxsi əşyalara malik olmaq imkanı şəxsi həyat hüququnun əsas elementlərindən biridir və yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin psixoloji rifahı üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin öz şəxsi əşyalarına və həmin əşyaların saxlanması üçün zəruri şəraitə malik olmaq hüququnu bütünlüklə tanımaq və bu hüquqa hörmət etmək lazımdır. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin özündə saxlamaq istəmədiyi və ya müsadirə olunan şəxsi əşyaları saxlanmaq üçün etibarlı yerə qoyulmalıdır. Onların siyahısı yetkinlik yaşına çatmayan şəxs tərəfindən imzalanır. Onların yaxşı vəziyyətdə saxlanması üçün tədbirlər görmək lazımdır. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxs azad edilərkən belə əşyaların və pulların hamısı ona qaytarılır, onun həmin pulları xərcləməsinə və ya həmin əşyaları islah müəssisəsindən kənara göndərməsinə icazə verildiyi hallar istisna təşkil edir. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin hər hansı dərman preparatlarını alması və ya özündə saxlaması məlum olarsa, onlarla nə etmək məsələsini tibb işçisi həll edir.

36. Yetkinlik yaşına çatmayanlar mümkün qədər öz paltarlarından istifadə etmək hüququna malik olmalıdırlar. İslah müəssisələri hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin iqlim və sanitariya-gigiyena şəraitinə uyğun olan və onun ləyaqətini heç bir vəchlə alçaltmayan və təhqir etməyən paltarının olmasını təmin etməlidirlər. İslah müəssisəsindən istənilən məqsədlər üçün çıxarılan və ya buraxılan yetkinlik yaşına çatmayanların öz paltarlarını geyinmələrinə icazə verilməlidir.

37. İslah müəssisəsi təmin etməlidir ki, hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs adi yemək vaxtında lazımi qaydada hazırlanan və təqdim edilən yeməklə qidalansın, onun keyfiyyəti və kəmiyyəti diyetik və sanitariya-gigiyena normalarına uyğun olmalı, dini və mədəni tələblər mümkün qədər nəzərə alınmalıdır. Hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs istənilən vaxt təmiz içməli su ilə təmin olunmalıdır.

E. Təhsil, peşə hazırlığı və əmək fəaliyyəti

38. İcbari məktəb təhsili yaşında olan hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs öz tələbat və qabiliyyətlərinə uyğun olan və onu cəmiyyətə qayıdışa hazırlamaq məqsədi daşıyan təhsil almaq hüququna malikdir. İmkan daxilində belə təhsil islah müəssisəsindən kənarda, icma məktəblərində təmin edilməli və istənilən halda dərslər müvafiq ölkənin təhsil sistemi ilə uzlaşdırılan proqramlar üzrə ixtisaslı müəllimlər tərəfindən keçilməlidir ki, yetkinlik yaşına çatmayanlar azad edildikdən sonra təhsillərini maneəsiz davam etdirə bilsinlər. İslah müəssisələrinin müdiriyyəti əcnəbi mənşəli və ya xüsusi mədəni və ya etnik tələbatları olan yetkinlik yaşına çatmayanların təhsilinə xüsusi diqqət yetirməlidir. Savadsız olan və ya təhsildə xüsusi çətinlik çəkən yetkinlik yaşına çatmayanlar xüsusi təhsil almaq hüququna malikdirlər.

39. İcbari məktəb təhsili yaşını adlayan, lakin təhsilini davam etdirmək istəyən yetkinlik yaşına çatmayanlara belə imkan yaradılmalı və onlar buna həvəsləndirilməlidir, bu zaman onların müvafiq tədris proqramları ilə tanış olmalarını təmin etmək üçün mümkün olan hər şey edilməlidir.

40. İslah müəssisələrində olan yetkinlik yaşına çatmayanlara verilən təhsil diplomlarında və ya şəhadətnamələrində həmin yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin islah müəssisəsində olduğu barədə hər hansı qeyd yazılmamalıdır.

41. Hər bir islah müəssisəsi, fondunda yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün nəzərdə tutulmuş müvafiq tədris kitabları, eləcə də əyləncəli kitablar və dövrü nəşrlər toplusu olan kitabxanaya girişi təmin etməlidir; yetkinlik yaşına çatmayanlar həmin kitablardan istifadə etmək üçün tam imkana malik olmalı və buna həvəsləndirilməlidirlər.

42. Hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs gələcəkdə iş düzəlməsi üçün gərək ola biləcək ixtisaslar üzrə peşə təhsili almaq hüququna malik olmalıdır.

43. Müvafiq peşə seçiminə imkan verən hüdudlar daxilində və islah müəssisəsinin müdiriyyətinin tələbləri nəzərə alınmaqla, yetkinlik yaşına çatmayanlara imkan verilməlidir ki, yerinə yetirmək istədikləri iş növlərini seçsinlər.

44. Uşaq əməyinə və gənc işçilərə münasibətdə tətbiq edilən əməyin mühafizəsi haqqında bütün milli və beynəlxalq normalar azadlıqdan məhrum edilmə şəraitində olan yetkinlik yaşına çatmayanlara tətbiq edilməlidir.

45. Bunu etməyin mümkün olduğu bütün hallarda yetkinlik yaşına çatmayanlara imkan verilməlidir ki, onlar öz icmalarına qayıdıqdan sonra münasib iş düzəlmə perspektivlərinin yaxşılaşdırılması məqsədilə həyata keçirilən peşə hazırlığını keçməkdən əlavə, imkan daxilində yerli icma hüdudlarında haqqı ödənilən işi yerinə yetirsinlər. Bu cür iş növü imkan verməlidir ki, yetkinlik yaşına çatmayan şəxs azad edildikdən sonra peşə fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün müvafiq hazırlıq keçsin. İslah müəssisələrində verilən işini təşkili və metodları mümkün qədər analoji işlərin təşkilinə və metodlarına uyğun olmalıdır ki, yetkinlik yaşına çatmayanlar normal əmək fəaliyyəti şəraitinə hazırlaşsınlar.

46. İş yerinə yetirən hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs ədalətli maddə almaq hüququna malik olmalıdır. Yetkinlik yaşına çatmayanların və onların peşə hazırlığının maraqları həmin islah müəssisəsinin və ya hər hansı üçüncü tərəfin mənəfəət əldə etmək məqsədlərindən asılı hala salınmamalıdır. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin əmək haqqının bir hissəsi, bir qayda olaraq, əmanətlər şəklində yığılmalı və azadlığa buraxıldıqda ona təqdim edilməlidir. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxs öz istehlakı məqsədilə mallar almaq və ya törətmiş olduğu hüquq pozuntusunun qurbanlarına zərərin əvəzini ödəmək və ya vəsaitlərini islah müəssisəsindən kənarda ailəsinə, yaxud digər şəxslərə göndərmək üçün qazancının qalan hissəsindən istifadə etmək hüququna malik olmalıdır.

F. İstirahət

47. Hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs gündəlik fiziki hərəkətlər etmək üçün kifayət qədər asudə vaxt hüququna malik olmalı və əgər hava şəraiti imkan verərsə, bunu açıq havada etmək imkanına malik olmalıdır və bir qayda olaraq, həmin müddətdə müvafiq sağlamlaşdırıcı və fiziki hərəkətlərlə məşğul olmanı təmin etmək lazımdır. Bu tədbirlər üçün müvafiq otaqlar, ləvazimatlar və avadanlıqlar təmin edilməlidir. Hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs gündəlik istirahət üçün əlavə vaxta malik olmalıdır, yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin arzusu ilə həmin vaxtın bir hissəsi peşə və sənət məşğələlərinə ayrıla bilər. İslah müəssisəsi təmin etməlidir ki, hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs ona təklif olunan

fiziki hazırlıq proqramlarında iştirak etməyə fiziki cəhətdən qadir olsun. Müalicəvi bədən tərbiyəsinə və terapiyaya ehtiyacı olan yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün tibbi nəzarət altında müvafiq kurs təmin edilir.

G. Din

48. Hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxsə icazə verilməlidir ki, dini və mənəvi həyatı ilə bağlı olan tələbatlarını ödəsin, xüsusilə, həmin islah müəssisəsində keçirilən ayınlərə və toplantılara getsin, yaxud öz dininin mərasimlərinə uyğun olan ayınlərdə iştirak etsin, habelə öz dini əqidəsinə uyğun olaraq zəruri dini sitayiş və təlim kitablarından və ya predmetlərindən istifadə etsin. Əgər islah müəssisəsində hər hansı bir dinə etiqad edən yetkinlik yaşına çatmayan kifayət qədər şəxs saxlanılırsa, müntəzəm ayınlərin keçirilməsi və yetkinlik yaşına çatmayanların xahişi ilə onlara dini məqsədlərlə konfidensial şəraitdə baş çəkilməsi üçün həmin dinə qulluq edən bir və ya bir neçə ruhanini həmin müəssisəyə təyin etmək və ya buraxmaq lazımdır. Hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs öz seçimi əsasında istənilən dinin ixtisaslı nümayəndəsi ilə görüşmək, habelə dini ayınlərdə iştirak etməmək və ya dini təlimdən, dini təlimat və ya tövsiyələrdən sərbəst surətdə imtina etmək hüququna malik olmalıdır.

H. Tibbi qulluq

49. Hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs müvafiq qaydada istər profilaktik, istərsə də müalicəvi tibbi qulluqla, o cümlədən stomatoloji, oftalmoloji və psixiatrik tibbi qulluqla, habelə tibbi göstərişlərə uyğun olaraq əczaçılıq preparatları və xüsusi pəhrizlə təmin edilir. İslah müəssisələrində olan yetkinlik yaşına çatmayanların alçaldılmasına yol verilməməsi, onlarda özünə hörmət hissinin inkişafına yardım edilməsi və onların cəmiyyətin həyatına cəlb olunması üçün həmin islah müəssisəsinin yerləşdiyi icmadakı müvafiq səhiyyə idarələri və xidmətləri vasitəsilə onlar tibbi qulluğun yuxarıda qeyd edilən bütün növləri ilə imkan daxilində təmin edirlər.

50. Hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs islah müəssisəsinə daxil olan kimi öncə baş vermiş istənilən pis rəftar əlamətlərinin və həkim müşahidəsini tələb edən istənilən fiziki və ya psixi pozuntuların qeydə alınması məqsədilə dərhal həkim tərəfindən müayinə edilmək hüququna malikdir.

51. Yetkinlik yaşına çatmayanlara təqdim edilən tibbi xidmətlər istənilən fiziki və ya psixi xəstəliyi, narkomanlığı və ya yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin cəmiyyətin həyatına cəlb olunmasna mane olan bilən digər pozuntunu aşkara çıxarmaq və müalicə etmək məqsədini daşmalıdır. Yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün hər bir islah müəssisəsi orada saxlanılan şəxslərin sayına və tələbatlarına uyğun olan tibbi vasitələrdən və avadanlıqlardan birbaşa istifadə etmək imkanına, habelə praktiki qulluq və təcili tibbi yardım göstərməyə öyrədilmiş personala malik olmalıdır. Xəstə olan, xəstəlikdən şikayət edən, yaxud fiziki və ya psixi çətinliklərin əlamətləri müşahidə edilən hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs dərhal tibb işçisi tərəfindən müayinə edilməlidir.

52. Həbsin davam etməsi, aclıq və ya həbsdə saxlanma şəraiti nəticəsində yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin fiziki və ya psixi vəziyyətinin pisləşdiyini və ya pisləşəcəyini düşünmək üçün əsasları olan istənilən tibb işçisi bu barədə dərhal müvafiq islah müəssisəsinin müdirinə və yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin rifahına görə cavabdehlik daşıyan müstəqil hakimiyyət orqanlarına məlumat verməlidir.

53. Psixi xəstəlikdən əziyyət çəkən yetkinlik yaşına çatmayan şəxs ixtisaslaşmış müəssisədə müstəqil tibbi nəzarət altında müalicə olunmalıdır. Zərurət olduqda, azad edilmədən sonra müvafiq orqanlarla razılaşdırılmaqla psixiatr müalicəsinin davam etdirilməsini təmin etmək üçün tədbirlər görmək lazımdır.

54. Yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün islah müəssisələri ixtisaslı əməkdaşların rəhbərliyi altında narkotik vasitələrdən sui-istifadənin qarşısının alınması və narkomanların reabilitasiyası proqramlarını həyata keçirməlidirlər. Bu proqramlar yetkinlik yaşına çatmayanların yaşını, cinsini və digər xüsusiyyətlərini nəzərə almalıdır, narkomanlığa və spirtli içkilərə mübtəla olan yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün isə hazırlıqlı personala təchiz edilmiş detoksifikasiya xidmətləri yaradılmalıdır.

55. Dərman preparatları yalnız zəruri tibbi müalicə məqsədilə və imkan daxilində bununla əlaqədar olan hallar barədə məlumatlandırılmış yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin razılığı alındıqdan sonra tətbiq edilməlidir. Onlar xüsusən qanunsuz informasiya və ya etiraf almaq məqsədləri üçün və ya yetkinlik yaşına çatmayan şəxsə qarşı cəza və ya çəkindirici vasitə qismində heç vaxt tətbiq edilməlidir. Dərman preparatları və müalicə metodları yetkinlik yaşına çatmayanların üzərində heç vaxt sınaqdan keçirilməməlidir. İstənilən dərman vasitəsinin tətbiqi həmişə ixtisaslı tibb personalı tərəfindən sanksiyalaşdırılmalı və həyata keçirilməlidir.

İ. Xəstəlik, xəsarət və ölüm barədə bildiriş

56. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin ailəsi və ya qəyyumu və ya yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin göstərdiyi hər hansı başqa şəxs öz xahişləri əsasında və yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin səhhətində istənilən ciddi dəyişikliklər baş verdiyi hallarda yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin səhhəti barədə məlumat almaq hüququna malikdirlər. İslah müəssisəsinin müdiri müvafiq yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin ailəsinə və ya qəyyumuna və ya göstərilmiş hər hansı digər şəxsə yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin ölümü barədə, onun islah müəssisəsindən kənarında yerləşən tibb müəssisəsinə köçürülməsini tələb edən xəstəliyi barədə və ya islah müəssisəsi ərazisindəki klinikada 48 saatdan artıq müddət ərzində müalicə olunmasının zəruriliyini şərtləndirən vəziyyət barədə dərhal məlumat verməlidir. Eləcə də yetkinlik yaşına çatmayan əcnəbi cinayətkarın vətəndaşı olduğu dövlətin konsulluq idarələrinə bildiriş göndərilməlidir.

57. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxs azadlıqdan məhrum edilmə müddətində öldükdə onun yaxın qohumu ölüm haqqında şəhadətnamə ilə tanış olmaq, cəsədi nəzərdən keçirmək və dəfn növünü müəyyən etmək hüququna malik olmalıdır.

Yetkinlik yaşına çatmayan şəxs həbsdə olduğu müddətdə öldükdə ölümün səbəblərinə dair müstəqil araşdırma aparılmalıdır, araşdırma barədə hesabat tanışlıq üçün onun yaxın qohumuna təqdim edilir. Eləcə də ölümün səbəblərinin həbs müddətinə aidiyyəti olduğunu düşünmək üçün əsaslar olduqda, azadlıqdan məhrum edilmədən sonra altı ay ərzində bu cür araşdırma aparılmalıdır.

58. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsə onun istənilən ailə üzvünün ölümü, ciddi xəstəliyi və ya xəsarət alması barədə ən qısa müddətdə məlumat verilməli və o, ölmüş qohumunun dəfnində iştirak etmək və ya ağır xəstə olan qohumuna baş çəkmək hüququna malik olmalıdır.

J. Ünsiyyət dairəsinin genişləndirilməsi

59. Yetkinlik yaşına çatmayanların xarici aləmlə əlaqəsini təmin etmək üçün bütün vasitələrdən istifadə etmək lazımdır, bu, ədalətli və insani rəftar hüququnun ayrılmaz hissəsidir və yetkinlik yaşına çatmayanları cəmiyyətə qayıdışa hazırlamaq üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Yetkinlik yaşına çatmayanlara icazə verilməlidir ki, ailələri, dostları və digər şəxslərlə və ya nüfuzə malik təşkilatların nümayəndələri ilə ünsiyyətdə olsunlar, evlərinə baş çəkmək və ailələri ilə görüşmək üçün islah müəssisəsini tərk etsinlər və təhsil, peşə hazırlığı və digər mühüm məqsədlərdən ötrü islah müəssisəsinin hüduqlarından kənara çıxmaq üçün xüsusi icazələr alsınlar. Cəza çəkdiyi müddətdə yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin islah müəssisəsindən kənarda keçirdiyi vaxt həbs müddətinin üzərinə hesablanır.

60. Hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs müntəzəm və kifayət qədər tez-tez, prinsipcə ayda bir dəfədən az olmamaq şərti ilə, yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin təklildə qalmağa, öz ailəsi və müdafiəçisi ilə təmaslara və qeyri-məhdud ünsiyyətə olan tələbatını nəzərə alan şəraitdə həftədə bir dəfə görüşlər almaq hüququna malik olmalıdır.

61. Hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs özünün seçdiyi hər hansı şəxslə hüquqi məhdudiyətlər olmadan yazışmaq və ya telefon əlaqəsi saxlamaq hüququna və bu hüququn faktiki həyata keçirilməsi üçün ona zəruri olan yardımını almaq hüququna malikdir. Hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs məktublar almaq hüququna malik olmalıdır.

62. Yetkinlik yaşına çatmayanlara imkan verilməlidir ki, dünyadakı hadisələr barədə müntəzəm məlumat alsınlar, qəzetləri, jurnalları və digər nəşrləri oxusunlar, radio və televiziya proqramlarını və kinofilmləri izləsinlər, habelə özlərinin maraq göstərdikləri istənilən qanuni klubların və ya təşkilatların nümayəndələri ilə görüşsünlər.

K. Fiziki çəkirdirmə və güc tətbiqi ilə bağlı məhdudiyətlər

63. Aşağıda 64-cü qaydada göstərilənlərdən başqa hər hansı məqsədlər üçün fiziki çəkirdirmə vasitələrindən və güc tətbiqindən istifadə qadağan olunur.

64. Fiziki çəkirdirmə vasitələrindən və güc tətbiqindən yalnız müstəsna hallarda, bütün digər nəzarət vasitələri tükəndikdə və nəticə vermədikdə, yalnız bilavasitə qanun və qərarlarla icazə verilən və şərtləndirilən formada istifadə oluna bilər. Onlar alçaltma və ələ salma xarakteri daşmamalı, məhdud həcmdə və yalnız minimal zəruri müddət ərzində istifadə olunmalıdır. Yetkinlik yaşına çatmayanların özlərinə və digər şəxslərə xəsarət yetirmələrinə və ya əmlaka ziyan yetirmələrinə yol verməmək məqsədilə müdiriyyət başçısının əmri əsasında belə vasitələrə əl atmaq olar. Belə hallarda müdir dərhal tibbi personalla və digər müvafiq personalla məsləhətləşməli və bu barədə yuxarı inzibati orqana məlumat verməlidir.

65. Yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün istənilən islah müəssisəsində personal tərəfindən silah gəzdirilməsi və tətbiq edilməsi qadağan olunmalıdır.

L. İntizam rejimi

66. Bütün intizam tədbirləri və prosedurları təhlükəsizliyi və asayişin mühafizəsini təmin etməli və yetkinlik yaşına çatmayanların şəxsiyyətlərindən ayrılmaz olan ləyaqətlərinin qorunması vəzifələrinə və islah müəssisəsində saxlanmanın əsas məqsədinə, yəni ədalət, özünə hörmət və hər bir insanın əsas hüquqlarına hörmət hissini aşılmasına uyğun olmalıdır.

67. Qəddar, qeyri-insani və ya insan ləyaqətini alçaldan rəftar təşkil edən bütün intizam tədbirləri, o cümlədən bədən cəzaları, karsərə salma, ciddi rejimdə və ya biradamlıq kamerada saxlama, yaxud yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin fiziki və ya psixi sağlamlığına ziyan yetirə bilən istənilən cəza qadağan olunmalıdır. Hər hansı məqsədlə qidanın azaldılması, ailə ilə əlaqələrin məhdudlaşdırılması qadağan olunmalıdır. Əməyə həmişə tərbiyə üsulu kimi və yetkinlik yaşına çatmayan şəxs cəmiyyətə qayıdışa hazırlaşarkən ona özünə hörmət hissini aşılmasına vasitəsi kimi baxılmalı və o, intizam tədbiri kimi tətbiq edilməməlidir. Heç bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs eyni intizam pozuntusuna görə bir dəfədən artıq cəzalandırılmamalıdır. Kollektiv cəzalar qadağan olunmalıdır.

68. Səlahiyyətli inzibati orqanlar tərəfindən qəbul edilən qayda və təlimatlarda, yetkinlik yaşına çatmayanların əsas xüsusiyyətləri, tələbatları və hüquqları tam nəzərə alınmaqla, aşağıdakı aspektlərə aid normalar müəyyən edilməlidir:

a) intizam pozuntusu təşkil edən davranış;

b) tətbiq edilə bilən intizam sanksiyalarının növü və müddəti;

c) belə sanksiyaları tətbiq etmək səlahiyyətinə malik olan instansiyalar;

d) şikayətlərə baxmaq səlahiyyətinə malik olan instansiyalar.

69. Pis rəftar barədə məlumatlar dərhal səlahiyyətli orqanlara çatdırılmalı, onlar isə yubanmadan həmin məlumatlar üzrə qərarlar qəbul etməlidirlər. Səlahiyyətli orqanlar baxılmaq üçün onlara təqdim edilmiş hər bir halı diqqətlə öyrənməlidirlər.

70. Yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində intizam sanksiyaları yalnız qüvvədə olan qanun və ya qərarlara ciddi şəkildə uyğun olmaqla tətbiq edilə bilər. Hər hansı yetkinlik yaşına çatmayan şəxs barəsində sanksiyalar yalnız güman edilən pozuntu barədə ona tam aydın olan formada məlumat verildikdən sonra və özünü müdafiə etməsi üçün, o cümlədən səlahiyyətli qərəzsiz orqana apellyasiya şikayəti təqdim etməsi üçün ona imkan vermək şərti ilə tətbiq edilə bilər. İntizam pozuntularına dair bütün araşdırmaların protokolları mühafizə edilməlidir.

71. Heç bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs intizamın qorunması ilə bağlı funksiyaları yerinə yetirməməlidir, sosial sahədə, təhsil və idman sahəsində və ya özünüidarə proqramları çərçivəsində konkret fəaliyyətə nəzarətin həyata keçirilməsi funksiyaları istisna təşkil edir.

M. Təftiş və şikayətlərə baxılması

72. İslah idarəsinin müdiriyyətinə daxil olmayan ixtisaslı müfəttişlər və ya lazımi qaydada təyin edilmiş analoji vəzifəli şəxslər müntəzəm təftişlər və öz təşəbbüsləri əsasında planlaşdırılmayan təftişlər aparmaq səlahiyyətinə malik olmalı və bu funksiyaları yerinə yetirərkən tam müstəqillik təminatlarından istifadə etməlidirlər. Müfəttişlər yetkinlik yaşına çatmayanların azadlıqdan məhrum edildiyi və ya edilə biləcəyi istənilən müəssisədə işləyən bütün şəxslərlə, həmin müəssisədəki bütün yetkinlik yaşına çatmayanlarla məhdudiyət qoyulmadan görüşmək və belə müəssisələrin bütün sənədləri ilə tanış olmaq imkanına malik olmalıdırlar.

73. Təftiş orqanlarının və ya dövlət səhiyyə xidmətinin nəzdindəki ixtisaslı tibb personalı təftişlərdə iştirak etməli, ətraf fiziki mühitə, gigiyenaya, saxlanma şəraitinə, qidaya, fiziki tərbiyəyə və tibbi qulluğa, habelə müəssisənin işinin yetkinlik yaşına çatmayanların fiziki və psixi vəziyyətinə təsir göstərən istənilən digər aspektinə aid normalara riayət edilməsinə qiymət verməlidir. Heç bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs istənilən müfəttişlə təkliddə söhbət etmək hüququna malik olmalıdır.

74. Təftiş başa çatdıqdan sonra müfəttiş nəticələr barədə hesabat təqdim etməlidir. Bu qaydalara və müvafiq milli qanunvericilik normalarına islah müəssisəsi tərəfindən riayət edilməsinə verilən qiymət və onlara riayət edilməsinin təmin olunması üçün zəruri sayılan istənilən tədbirlərə dair tövsiyələr hesabatda daxil edilməlidir. Müfəttiş tərəfindən müəyyən edilən, yetkinlik yaşına çatmayanların hüquqlarına və ya yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün islah müəssisəsinin fəaliyyət qaydasına aid hüquq normalarının pozulduğuna dəlalət edən istənilən faktlara dair istintaq və məhkəmə araşdırması aparılması üçün onlar barəsində səlahiyyətli orqanlara məlumat verilməlidir.

75. Hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs islah müəssisəsinin müdirinə və ya onun səlahiyyətli nümayəndəsinə xahişlə və ya şikayətlə müraciət etmək imkanına malik olmalıdır.

76. Hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs senzura vasitəsilə məzmununun dəyişdirilməsinə yol verilməyən xahişlə və ya şikayətlə mərkəzi müdiriyyətə və ya məhkəmə orqanına və ya digər müvafiq hakimiyyət orqanlarına müəyyən edilmiş kanallar vasitəsilə müraciət etmək hüququna malik olmalı və onların qərarları barədə dərhal məlumatlandırılmalıdır.

77. Azadlıqdan məhrum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayanların şikayətlərinin alınması və araşdırılması və onların ədalətli həllinə yardım edilməsi məqsədilə müstəqil xidmətin (ombudsman xidmətinin) yaradılması üçün tədbirlər görmək lazımdır.

78. Hər bir yetkinlik yaşına çatmayan şəxs şikayət verərkən mümkün olan hallarda ailə üzvləri, hüquq məsləhətçiləri, humanitar yardım göstərən qruplar və digər şəxslər tərəfindən ona yardım göstərilməsi barədə xahişlə müraciət etmək hüququna malik olmalıdır. Savadı olmayan yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin hüquqi məsləhətlər verən və ya şikayətlərə baxmaq səlahiyyətinə malik olan dövlət və ya özəl müəssisə və təşkilatların xidmətlərinə ehtiyacları olduqda onlara yardım göstərilməlidir.

N. Cəmiyyətə qayıdış

79. Azad edildikdən sonra cəmiyyətə, ailə həyatına, təhsilə qayıdış zamanı və işə düzəlmə zamanı yardım göstərilməsi üzrə tədbirlər bütün yetkinlik yaşına çatmayanlara şamil olunmalıdır. Bu məqsədlə, vaxtından əvvəl azad edilmə də daxil olmaqla, müvafiq prosedurlar hazırlanmalı və xüsusi kurslar təşkil edilməlidir.

80. Səlahiyyətli orqanlar yetkinlik yaşına çatmayanları cəmiyyətin həyatına cəlb etmək və belə yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində qərəzli fikirlərlə mübarizə aparmaq üçün onlara yardım göstərmək məqsədilə müvafiq xidmətləri göstərməli və ya təmin etməlidirlər. Bu xidmətlər uğurlu reintegrasiyaya yardım etmək məqsədilə yetkinlik yaşına çatmayan şəxsə azad edildikdən sonra münasib mənzil, iş, paltar və yaşayış üçün kifayət qədər vəsait verilməsinə mümkün qədər təmin etməlidir. Belə xidmətləri göstərən müəssisələrin nümayəndələri ilə məsləhətləşmələr aparılmalı və onlar islah müəssisəsindəki yetkinlik yaşına çatmayanların cəmiyyətə qayıdışına yardım göstərmək məqsədilə onlarla görüşmək imkanına malik olmalıdırlar.

V. Personal

81. Personal ixtisaslı olmalı və onun tərkibinə kifayət qədər mütəxəssislər, məsələn, tərbiyəçilər, istehsalat təlimi üzrə təlimatçılar, sosial xədmət işçiləri, psixiatr və psixoloqlar daxil olmalıdır. Bu və digər mütəxəssislər, bir qayda olaraq, daimi əsaslarla iş qəbul olunurlar. Natamam iş günü ilə işləyən və ya könüllü əsaslarla çalışan mütəxəssislərin təmin edə biləcəyi yardımın həcmi və hazırlığın səviyyəsi baxımından məqsədəuyğun və faydalı olan hallarda həmin mütəxəssislərdən istifadə olunması istisna edilməməlidir. İslah müəssisələri məqsədəuyğun sayılan və icmada olan bütün islah, tərbiyə, əxlaqi, mənəvi və digər yardım imkanlarından və formalarından istifadə etməli və onları yetkinlik yaşına çatmayanların fərdi tələbatlarını və problemlərini nəzərə almaqla tətbiq etməyə çalışmalıdırlar.

82. Müdiriyyət bütün səviyyələrdən və peşələrdən olan əməkdaşların diqqətlə seçilməsini və işə qəbulunu təmin etməlidir, çünki islah müəssisələrinin lazımi qaydada idarə olunması onların vicdanlılığından, insanpərvərliyindən, yetkinlik yaşına çatmayanlarla işləmək bacarığından, peşə vərdişlərindən, habelə bu cür işə şəxsən yararlı olmalarından asılıdır.

83. Yuxarıda qeyd edilən məqsədlərə nail olmaq üçün personalın üzvləri lazımi qaydada mükafatlandırılan peşəkar əməkdaşlar qismində işə qəbul olunmalıdır ki, yararlı kişi və qadınları işə cəlb etmək və işdə saxlamaq mümkün olsun. Yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün islah müəssisələrinin personalını öz vəzifələrini vicdaqla, insapərvərliklə və səmərəli şəkildə yerinə yetirməyə daim həvəsləndirmək lazımdır ki, onların davranışı yetkinlik yaşına çatmayanlara nümunə olsun və onları gələcəyə düzgün istiqamətləndirsin.

84. Müdiriyyət müxtəlif xidmətlər arasında yetkinlik yaşına çatmayanlara nəzarət üzrə əməkdaşlığı təmin etmək məqsədilə hər bir islah müəssisəsində personalın müxtəlif kateqoriyaları arasında, habelə yetkinlik yaşına çatmayanlarla birbaşa təmasda olan personalın öz vəzifələrini səmərəli yerinə yetirməsinə imkan yaradan şəraitdə işləmək imkanına malik olması məqsədilə personal ilə müdiriyyət arasında ünsiyyəti asanlaşdıran təşkilati və idarəetmə formalarını bərqərar etməlidir.

85. Personal onun vəzifələrinin səmərəli yerinə yetirilməsinə imkan verən hazırlığa, o cümlədən konkret olaraq uşaq psixologiyası və uşağın rifahı sahəsində hazırlığa malik olmalı, insan hüquqları və uşaq hüquqları sahəsində beynəlxalq normalarla, o cümlədən bu qaydalarla tanış olmalıdır. Personal bütün peşə fəaliyyəti dövründə işdən ayrılmadan münasib vaxtlarda müntəzəm qaydada təşkil edilməli olan peşə hazırlığı kurslarına getmək vasitəsilə biliklərini və peşə vərdişlərini qorumaq və təkmilləşdirməlidir.

86. İslah müəssisəsinin müdiri inzibati bacarıqlar, lazımi hazırlıq və təcrübə baxımından üzərinə qoyulan vəzifəyə uyğun ixtisasa malik olmalıdır və öz vəzifələrini tam iş günü ərzində yerinə yetirməlidir.

87. Öz vəzifələrini yerinə yetirərkən islah müəssisələrinin personalı bütün yetkinlik yaşına çatmayanların insan ləyaqətinə və əsas hüquqlarına aşağıdakı qaydada hörmət etməli və onları qorumaqdadır:

a) islah müəssisələrinin heç bir əməkdaşı hər hansı işgəncə və ya digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəzanı heç bir əsasla və heç bir şəraitdə tətbiq edə, təhrik edə və ya ona yol verə bilməz;

b) bütün personal istənilən korrupsiya aktlarına qarşı qətiyyətlə çıxış etməli və onlarla mübarizə aparmalı, onlar barədə səlahiyyətli orqanlara dərhal məlumat verməlidir;

c) bütün personal bu Qaydalara riayət etməlidir. Bu Qaydaların ciddi şəkildə pozulduğunu və ya pozula biləcəyini düşünmək üçün əsasları olan əməkdaşlar bu barədə yuxarı instansiyalara və ya pozuntuları nəzərdən keçirmək və aradan qaldırmaq səlahiyyətinə malik olan orqanlara məlumat verməlidirlər;

d) bütün personal yetkinlik yaşına çatmayanların fiziki və psixi sağlamlığının tam qorunmasını, o cümlədən fiziki və seksual sui-istifadələrdən və istismardan, insan psixikasının lağa qoyulmasından müdafiəni təmin etməli və tələb olunan hallarda tibbi müşahidəni təmin etmək üçün dərhal tədbirlər görməlidir;

e) bütün personal yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin şəxsi həyat hüququna hörmət etməli, xüsusən peşə funksiyalarını yerinə yetirərkən əldə etdikləri yetkinlik yaşına çatmayanlara və onların ailələrinə aid məlumatların konfidensial xarakterini qorumaqdadır;

f) bütün personal islah müəssisəsi daxilindəki həyatla onun xaricindəki həyat arasında mövcud olan, yetkinlik yaşına çatmayanların insan ləyaqətinə lazımi qaydada hörmət edilməsinə təsir göstərə bilən fərqi minimuma endirməyə çalışmalıdır.